

Od obecné filozofické myšlenky ke konkrétním zločinům

Roman Cardal

23. apríla 2024 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

Světónázor a praktický život

Mezi světónázorem člověka a jeho způsobem života existuje *principiální souvislost*. To, jak rozumíme skutečnosti a našemu místu v ní, se za normálních okolností nemůže nepromítnout do našeho vztahu nejen k ní, nýbrž i k nám samotným. Kdo se domnívá, že vše vzešlo ze slepé náhody, nebude si v životě dělat příliš velké starosti prakticky s ničím, protože to zkrátka za ně nestojí. Jen jedinou „věc“ se bude snažit nezanedbávat – sám sebe, jelikož, jak by řekli někteří existencialisté, *člověk je jednou velkou starostí o své vlastní bytí*. Sám o sebe musí chtít pečovat a vynakládat na to značné úsilí. Jen v případě, kdy i tuto z hloubky vyvěrající snahu vyhodnotí jako marnou, vzdává se sám sebe a předává vládu nad sebou nemilosrdným silám přírody.

Přesto však nelze tvrdit, že světónázor jednoho každého člověka rozpoznáme z dlouhodobého způsobu jeho jednání. Vztah mezi pohledem na svět a stylem existence se v něm totiž *ne vždy musí věrně projevovat*. Vidíme to u mnoha lidí, s nimiž se běžně setkáváme. Nemají problém vyznat, že chápou svět jako produkt čiré náhody, a přitom se s velkým nasazením obětují pro druhé ve svých rodinách i zaměstnáních. Chovají se k druhým jako k bytostem, jež mají obrovskou hodnotu a zasluhují bezpodmínečný respekt. Když jim namítneme, že jejich chování *neladí s jejich základním přesvědčením o nesmyslnosti světa* a všeho, co obsahuje, řada z nich odpoví, že jednají v souladu se svým vnitřním cítěním a pokud by jednali jinak, *zpronevěřili by se sami sobě*. Tato odpověď by je však uspokojovat neměla, neboť se v ní předpokládá, že *věrnost sobě samému* je hodnotou, za níž se má pevně stát, zatímco by měli připustit, že v kontextu absurdního světa žádné takové ani nějaké jiné hodnoty prostě *platit nemohou*.

Ilustračný obrázok, selekcia detí krátko po ich narodení v antickej Sparte

zdroj: wikimedia commons

Věrnost vyznání nesmyslnosti světa

Najdou se ale i lidé, kteří svému názoru o nesmyslnosti skutečnosti důsledně přizpůsobují i své praktické konání. V zásadě se jedná o cyniky, kteří se otevřeně vysmívají všemu, čemu se v dané společnosti přisuzuje nějaká cena a hodnota. V antice nalzáme jeden velmi ilustrativní příklad takového člověka. Byl jím sofista

Kritias. Do dějin Atén se zapsal poněkud jinak než autoři, kteří patřili ke stejnému myšlenkovému proudu. Mnozí sofisté byli aktivně politicky činní. Protagoras byl pověřen sepsáním ústavy pro kolonii Thúrie, Gorgias plnil diplomatické mise. Také Kritias se dostal do přímého styku s politikou, ovšem v mnohem razantnějším stylu.

V roce 404 před Kristem, ihned po prohrané peloponéské válce, byla Spartou v Aténách dosazena tzv. vláda Třiceti oligarchů, která měla v hlavním městě Atiky hájit zájmy vítězné mocnosti. V jejím čele stál právě Kritias. Aby naplnil očekávání, jenž do něj bylo okupační mocí vloženo, rozpoutal společně se svými kolaboranty krutý teror proti všem, kteří byli identifikováni jako nebezpeční nepřátelé spartské politiky. Stojí za zmínku, že ho poutal příbuzenský vztah k Platónovi. Byl jeho strýcem, a i z tohoto důvodu se na svého synovce obrátil s nabídkou, aby i on převzal svůj podíl na výkonu moci. Platón se o tomto návrhu zmiňuje ve svém *Sedmém listě*, z něhož je patrné jeho zděšení z brutálního běsnění tehdejší vlády. Dočítáme se v něm, že poskytnutou příležitost bez jakéhokoliv váhání rezolutně odmítl.

Kritiův pohled na svět

Kritiovo kruté a bezskrupulózní počínání lze uvést do vztahu k jeho světonázoru, o němž se dozvídáme z fragmentu jeho spisu nesoucí název *Sysifos*. V něm odhaluje své přesvědčení o nesmyslnosti existence světa a o zbytečnosti obav a výčitek, které by člověk mohl pociťovat při páchání a po spáchání krvavých činů na nevinných obětech. Když se zamyslíme nad tím, jak hodnotil existenci skutečnosti a člověka v ní, dává nám to uspokojivou odpověď na to, proč se neštítel odstraňovat z cesty každého, koho považoval za nepřítele nového režimu. Jeho známá báseň se počíná slovy:

„Byl čas, kdy život lidí nespořádan byl i zvířecký a jenom síle poddaný, kdy ani řádným lidem žádné odměny se nedostávalo, ni trestu lidem zlým.“

Kritias tedy věřil, že mezi lidmi se událo něco podobného jako kdysi na dávném prapočátku celé reality: *řád se zrodil z chaosu*. Jediným principem původních mezilidských vztahů byla hrubá síla, takže slabší byl vždy v nevýhodě a žil nutně v podmanění mocnějšího. To se však v určitém momentě změnilo. Kritias tento obrat vysvětluje následně:

„A zdá se mi, že potom lidé zákony si dali za mstitele, aby právo jim všem stejně vládlo, zpučnost sobě podrobí. Teď trestán byl, kdo něčeho se dopustil.“

Vláda bezohledné moci a síly se lidem zdála nesnesitelná, a tak se dohodli, že se *podrobí zákonům*. Ty již vládu silných netolerovaly a každé zneužití síly důsledně trestaly. Všichni lidé začali být považováni za nositele rovných práv, pro všechny platily zákony stejně. Tímto skutkem se zrodila *civilizovaná společnost*, v níž vládne právní řád. Je nicméně pochopitelné, že rameno spravedlnosti nemohlo dosáhnout na každé místo této nově ustavené lidské pospolitosti, takže i v ní se stále vyskytoval zločin, který zůstával neodhalen a nepotrestán. To byl samozřejmě problém, jenž bylo třeba řešit. Kritias ukazuje, že takové řešení bylo skutečně nalezeno:

„Pak zákony jim sice zabraňovaly, by zjevně nepáchali činy násilné, než páchali je potají; tu zdá se mi, že vynalezl lidem bázeň před bohy kterýsi muž chytrý, moudrý, by měli zlí strach také tehdy, kdyby něco v tajnosti buď činili, neb mluvili, neb mysli.“

Jelikož zákony *nutí občany k sebeomezování a k respektu druhých*, staví se tím do cesty jejich spontánnímu sebeprosazování. Někteří sofisté (například Antifon) učili, že toto sebeprosazování na úkor druhých *je něco zcela přirozeného*, a proto má být občan poslušen zákonů pouze tehdy, je-li pod dohledem a má-li jeho jednání svědky. Nastane-li však situace, kdy lze jednat *incognito* a neobávat se trestu, je možné, ba přímo nutné (protože přirozené) zákon překročit. Přesně tuto situaci má Kritias na mysli, když vysvětluje výskyt náboženské víry mezi lidmi. Tvrdí, že byla lidem šikovně vnucena jako *politický nástroj kontroly*, jako sledovací instrument, před nímž se není možné nikam ukrýt. Má se tedy jednat o klam a podvod, jímž jsou lidé drženi v nevědomosti o pravém stavu věcí. Pro úplné zarámování a podtržení společenského dějství Kritias poznamenává, že vše vzniklo náhodou a „*je výtvorem krásným Času, stavitele moudrého*“.

Tragická mýlka v stěžejní oblasti

Když si dáme patřičnou práci a podrobíme předložený výklad světa kritické analýze, velmi rychle zjistíme, kde se nacházejí jeho slabiny. Jsou patrné již na vstupním verši básně. Kritias v nich totiž mluví o tom, že ve stavu války všech proti všem se řádným lidem nedostávalo odměny a lidem zlým žádného trestu. Tím si nachystal materiál, na jehož základě pak vysvětluje potřebu tento chaotický stav opustit, avšak jen za cenu hlubokého rozporu. V prapůvodním válečném stavu není možné mluvit o lidech *řádných* a *zlých*, protože ještě neexistoval žádný zákon – kromě „*zákona*“ síly – jenž by fungoval jako rozlišující kritérium mezi skutky řádnými a zlými.

Tato nekonzistentnost se projevuje i ve verši následném, v němž se zákony označují jako *mstitelé zpupnosti*. „Zpupnost“ je eticky negativní postoj, který podle práva zaslouží pomstu (trest). Zpupností se zde míní *pokračování v násilném jednání vůči druhým*, ale to nemůže být hodnoceno jako něco objektivně špatného, protože je pozůstatkem původního jednání člověka, v němž je třeba vše chápat *důsledně neutrálně*. Neboť pokud se násilí původního (přirozeného) stavu lidí označuje za něco špatného a negativního, znamená to, že již na tomto úplném počátku musela existovat nějaká *přirozená norma*, s níž násilné konání kolidovalo, a právě proto muselo být prohlášeno za *nelegální*.

Kritias si neuvědomuje, že ve svém výkladu původu zákonů a spravedlnosti předpokládá existenci *přirozeného zákona*, a že bez jeho přispění *nelze žádný právní řád konstruovat*. Neboť již před jeho konvenčním ustanovením *by musel být považován za dobrý* a tato jeho kvalita by musela být *důvodem jeho zavedení*.

Kritiovo exposé tedy představuje jeden z výmluvných příkladů kardinálního omylu v životně důležité otázce, který nezůstal bez tragického dopadu na jeho existenční volby. Myšlenkový omyl a zločinný život nejsou v jeho případě rozpojitelné.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/od-obecne-filozoficke-myslenky-ke-konkretnim-zlocinum/>